

Οὕτως ἐθριάμβευσεν ἡ σοφιστικὴ ἀλλ' ἡ ἀρχὴ, ἀφ' ἧς ἀπέρρεεν ἡ ἰσχὺς αὐτῆς, ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ πνεύματος καὶ αἱ τάσεις αὐτοῦ πρὸς πᾶν τὸ ρηζικέλευθον καὶ μέγα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὀλίγον παρεκτραπεῖσα τοῦ μέτρου, ἐμπιστευθεῖσα ὑπερέχαν εἰς ἑαυτὴν, ἀφηνίασε καὶ διασπάσατα πάντα χαλινὸν τῆς κρίσεως, προέβη εἰς τὸ μὴ περκιτέρω. Ὑπὸ τὸν λαμπρὸν πολιτισμὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἔσχεν ἔξοχον ἐπίδοσιν καὶ λάμψιν, ἀλλ' ἄκρατος εἰς ἑαυτὴν πεποιθήσις ἐξώθησεν αὐτὴν εἰς τὰ τελευταῖα τοῦ ἐγωῖσμοῦ ὄρια. Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος· οὐδὲν ἐκτὸς αὐτοῦ ἀληθές· τὰ πάντα ὑρίστανται ἐξαρτώμενα ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ἀλανθίστου τούτου τῶν πάντων κριτηρίου. Ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ μέθῃ ἡξίου τὸν ἥττονα λόγον κρείττω ποιεῖν· ἐπαγωγὸν δίδαγμα ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, ὁπότε ἡ δημοκρατία, καταλαβοῦσα τὰ σκῆπτρα τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, κατέστησε τὴν πολιτείαν ἔρμαιον τῆς διαλεκτικῆς σειρήνος τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ρητόρων, οἵτινες, τοσοῦτον συνετέλεσαν εἰς τὴν πτώσιν τῆς ἀρχαίας πολιτείας.

Εὐτυχῶς ἡ τοιαύτη διδασκαλία δὲν εἶχε κατισχύσει ἀμέσως τῶν πνευματικῶν. Εὐρέθη ἀνὴρ ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς προελθὼν, ἀλλ' ἰδανικωτέρας ἐν τῷ φιλοσοφικῷ καὶ πολιτικῷ αὐτοῦ σταδίῳ τάσεις ἐκδήλωσας, δι' ἴσης μετὰ τῶν σοφιστῶν δυνάμειος λόγου πεπροικισμένος καὶ ἀκατάβλητος τὸ φρόνημα, κατορθώσας νὰ σταματήσῃ ἐπὶ τινι χρόνον τῆς ἀρξαμένης διαφθορᾶς τὸ ἀκάθεκτον ρεῦμα· ἀλλὰ τὸ δηλητήριον εἶχεν ἀπορροφηθῆ ἤδη· ἡ ἐλληνικὴ νεότης εἶχεν ὑποκύψει εἰς τὰ θέλητρα καὶ τὰς παγίδας τῆς σοφιστικῆς τέχνης· ἔκτοτε σημαίνονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς πτώσεως τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος· κατόπιν τοσαύτης ζειδώρου ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνεργείας, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις εὐρέθη κχεκτικὴ καὶ φθισιδῶσα· ὀλίγος χρόνος ἀκόμῃ, καὶ ἡ Ἑλλάς ἔκειτο χαμαί, ἀφοῦ κατὰ τῆς νόσου ταύτης οὔτε ὁ Σωκράτης, οὔτε ὁ Πλάτων, οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης κατώρθωσαν ν' ἀντεπεξέλθωσιν, οὔτε νὰ ἐπικρατήσωσι τῆς διαλεκτικῆς σειρήνος ἐνὸς Γοργίου, ἐνὸς Πρωταγόρου. Οὕτως ἡ σοφιστικὴ, ἀφ' οὗ κατὰ πρῶτον ἐξήγειρε τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, ἀποκαλύψασα αὐτῷ νέους ὀρίζοντας, καταχρασθεῖσα, ἔρριψεν αὐτὸ μετ' ὀλίγον εἰς τὸν δισταγμὸν καὶ τὴν ἀρνησιν, εἰς τὴν αὐτοκτονίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ μεταβῶμεν εἰς τὸν Σωκράτη, τὴν ἰδεωδεδεστέτην ταύτην παράστασιν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος.

Ὁ Ἀριστοφάνης, σατυρίζων ἐν ταῖς «Νεφέλαις» τοὺς σοφιστὰς, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸν Σωκράτη, ὡς περὶ τὴν φυσικὴν ἀσχολούμενον φιλοσοφίαν, «ἀεροβατοῦντα καὶ περιορῶντα τὸν ἥλιον», τοῦθ' ὅ, περ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδωνι παρίστησιν αὐτὸν λέγοντα, ὡς «νέος ὢν θαυμαστῶς ἐπεθύμησε ταύτης τῆς σοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν»· ἐν τούτοις ὁ Σωκράτης δύναται νὰ ὀρισθῇ ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν πατὴρ τοῦ πρακτικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας, ὁ πρῶτος κχταστήσας αὐτὴν διακχεριμένον

τμήμα τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἀρυόμενος ἐξ αὐτῆς πορίσματα διὰ τὴν κοινωνίαν, κατὰ δὲ τὸν Κικέρωνα καταβιβάσας τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὴν εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φυσικὴ φιλοσοφία ὑπῆρξε προπαίδεια διὰ τὸν ἀναμορφωτὴν φιλόσοφον, ὅστις ἀποστολὴν τῆς φιλοσοφίας ἐφρόνει οὐχὶ τὴν περὶ κενὰ μεταφυσικὰ ζητήματα ἀσχολίαν, ἀλλὰ τὴν μελέτην καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν προβλημάτων, τὸν τρόπον, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ χρηστοὺς καὶ ἐναρέτους ἀνθρώπους καὶ πολίτας. Ἦτο ἀληθῶς μεγάλη τόλμη, ἀλλὰ καὶ μεγάλη πρόοδος διὰ τὴν ἐποχὴν ἡ χειραφεσία αὕτη, δι' ἧς ἐστρέφετο ἤδη ἡ προσοχὴ τῆς κοινωνίας καὶ ἡ μελέτη ἀπὸ τῶν ὑπερφυσικῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα.

Οὐδὲν ὠρισμένως συνέγραψεν ὁ Σωκράτης, δικαίως ἄρα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ τοῦ Cousin, ὅτι δὲν ὑπάρχει σωκρατικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα, ἀλλὰ μόνον σωκρατικὸν πνεῦμα. Καὶ ἀληθῶς τὸ πνεῦμα τοῦτο πληροῖ ἀπασαν τὴν ἐποχὴν ὡς καὶ τοὺς πλησίον αὐτῆς ἰσταμένους· ἡ προφορικὴ αὐτοῦ διδασκαλία εἶχε τι τὸ ἔμπνουν, τὸ προφητικόν, γοητεῦον μᾶλλον καὶ παρασύρον, ἢ διδάσκον κατὰ τὴν στενὴν καὶ συνήθη τῆς λέξεως ἔννοιαν· ἡ διδασκαλία δὲ αὕτη διετυπώθη ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὑπὸ τῶν δύο μαθητῶν του, τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος. Τοῦ πρώτου ὁ Σωκράτης εἶνε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἀληθὴς σοφὸς τῶν Ἀθηνῶν, οἷος κατ' ἐξοχὴν διετυπώθη ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν, ἐνῶ παρὰ τῷ Πλάτωνι ἐξιδανικεύθη καθ' ὀλοκληρίαν, ἀπολέσας τὸν θετικὸν τύπον δημοτικοῦ τῶν Ἀθηνῶν ῥήτορος καὶ παραμορφωθείς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς ἀνατολικὴν φυσιογνωμίαν, πολλῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν ἀποδοθεισῶν ἄνευ λόγου εἰς τὸ σωκρατικὸν πνεῦμα.

Τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου διετύπωσεν ὁ Σωκράτης καθαρώτερον παντὸς ἄλλου τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφου, καθὰ συνάγεται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος παραδεδομένων· οὐχὶ δὲ ἀδίκως ἀπεκλήθη ὑπὸ τινῶν ἐκ τῶν νεωτέρων πατῆρ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Δίκαιον εἶνε τὸ σύνολον τῶν νόμων, τῶν διεπόντων τὰς πολιτικὰς κοινωνίας. *Φημὶ γὰρ ἐγὼ τὸ νόμιμον δίκαιον εἶναι*, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης· τὴν δὲ ἐπιστήμην τοῦ δικαίου *τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι*. Διττοὶ εἶνε οἱ νόμοι τῆς πολιτείας: οἱ πολιτικοὶ νόμοι, οἱ ὑπ' ἀνθρώπων τεθειμένοι, συνεπῶς μὴ ἔχοντες κύρος αἰώνιον, καὶ οἱ ἄγραφοι νόμοι, οἱ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχοντες, καὶ ὧν πρώτη ἀρχὴ εἶνε οἱ Θεοί. Τούτους δὲ τοὺς ἀγράφους νόμους, ὧν τὴν παράθεσιν αὐστηρῶς ἐκδικεῖται ἡ φύσις, νομιμοποιεῖ διὰ τοῦ κύρους αὐτῆς ἡ πολιτεία, καθιστῶσα πολιτικοὺς νόμους. Ἐν πάσῃ πολιτείᾳ ὑπέρτατοι ἄρχοντες ὀφείλουσι νὰ ᾔνε οἱ νόμοι· καλλίστη πολιτεία εἶνε ἡ εὐνομουμένη, ἡ δὲ μὴ τοιαύτη τυραννεῖται. «Βασιλείαν δὲ καὶ τυραννίδα ἀρχὰς μὲν ἀμφοτέρως ἡγεῖτο εἶναι, λέγει ὁ Ξενοφῶν, διαφέ-

ρειν δὲ ἀλλήλων ἐνόμιζε· τὴν μὲν γὰρ ἐκόντων τε τῶν ἀνθρώπων καὶ κατὰ νόμους τῶν πόλεων ἀρχὴν βασιλείαν ἤγεῖτο, τὴν δὲ ἐκόντων τε καὶ μὴ κατὰ νόμους, ἀλλ' ὅπως ὁ ἀρχὸν βούλοιτο, τυραννίδα· καὶ ὅπου μὲν ἐκ τῶν τὰ νόμιμα ἐπιτελούντων αἱ ἀρχαὶ καθίστανται, ταύτην τὴν πολιτείαν ἀριστοκρατίαν ἐνόμιζεν εἶναι, ὅπου δ' ἐκ τιμημάτων πλουτοκρατίαν, ὅπου δ' ἐκ πάντων δημοκρατίαν»¹.

Ἡ ἀρετὴ εἶνε ἡ βῆσις καὶ ἡ ἀφετηρία πάσης σοφίας καὶ δικαιοσύνης, κατὰ συνέπειαν καὶ πάσης πολιτείας· ἡ ὑπὸ ἀρετὴν βιοῦσα πολιτεία τῶν πολιτειῶν ἐστὶν ἡ ἀρίστη, σκοπὸν καὶ τέλος τῆς ζωῆς αὐτῆς καὶ ἐνεργείας ἔχουσα οὐχὶ τὴν ἀτομικὴν ἰκανοποίησιν καὶ εὐχαρίστησιν τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ τὸ γενικὸν ἀγαθόν, οὗ προσηκόντως ἐπιτυγχανομένου, κατορθοῦται ὡσαύτως καὶ ἡ ἠθικὴ εὐδαιμονία καὶ τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς πολιτείας.

Τὸν ἀρμονικὸν τοῦτον μεταξὺ πολιτείας καὶ ἀτόμου σύνδεσμον, ὃν διέλυε διὰ τῶν ἀρνητικῶν αὐτῆς θεωριῶν ἡ σοφιστικὴ, ἀνακηρύττουσα τὸ ἀτομον καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ τέλος πάσης ἀπόψεως ἠθικῆς, προσεπάθει νὰ ἐπανορθώσῃ ὁ Σωκράτης· ἐντεῦθεν ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ συμμετοχὴ εἰς τὰ τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Ἄν οἱ σοφισταὶ ἐδογματίζον, ὅτι ἡ πολιτεία εἶνε θετικὸν καθ' ὀλοκληρίαν γεγονός, τυχαῖον προϊόν τῆς βουλήσεως τοῦ ἀτόμου, θεσμὸς βίαιος, καταναγκαστικῶς τοὺς ἀνθρώπους συνδέων, συνεπῶς ἔρριπτον τὸν σπόρον τῆς περιφρονήσεως πρὸς πᾶν καθεστῶς, ὁ Σωκράτης ἀπέδιδεν εἰς τὴν πολιτείαν ἀνωτέραν κατὰ γωγὴν, ἐθεώρει αὐτὴν ὑπερτέραν ἠθικὴν τάξιν, προωρισμένην νὰ συνδέῃ τοὺς πολίτας πρὸς ἀλλήλους· οὗτοι δὲ οἱ ἠθικοὶ θεσμοὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ εἶνε οἱ νόμοι, οὓς οὐδεὶς τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν δικαιούται νὰ διαρρήξῃ, ἀποστάτης κατ' αὐτῶν κηρυττόμενος. Συνεπῆς πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας ὁ Σωκράτης, φρονῶν ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐνάρετος οὐχὶ λόγῳ ἀλλ' ἔργῳ εἶνε τοιοῦτος, ἕτοιμος καθ' ἐκάστην στιγμὴν νὰ παρᾶσχῃ τεκμήριον τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, ἥτις εἶνε ἡ εἰς τοὺς νόμους τελεία ὑπακοή, ἀνθίσταται εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Κρίτωνα, παροτρύνοντα αὐτὸν ν' ἀποδράσῃ τῆς εἰρκτῆς, διαφθειρομένων τῶν φυλάκων δι' ἀργυρίου, καὶ ἐπάγεται αὐτῷ τοιαῦτα: «Λέληθέ σε ὅτι μητρός τε καὶ πατρός καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἡ πατρίς (ἡ πολιτεία) καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρα καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι, καὶ σέβασθαι δεῖ καὶ μᾶλλον ὑπέκειν καὶ θωπεύειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν ἢ πατέρα, καὶ ἢ πείθειν ἢ ποιεῖν ἢ ἂν κελεύῃ, καὶ πᾶσχειν, ἐάν τι προστατῆ ποιεῖν, ἢ συχίαν ἄγοντα, ἐάν τε τύπτεσθαι, ἐάν τε δεῖσθαι, ἐάν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ τρωθησόμενον ἢ ἀποθιχόμενον, ποιητέον ταῦτα, καὶ τὸ δίκαιον οὕτως ἔχει, καὶ οὐχὶ ὑπεικτέον οὐδὲ ἀναχωρητέον, οὐδὲ λειπτέον τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ πανταχοῦ ποιητέον ἢ ἂν κελεύῃ ἡ πόλις καὶ ἡ πατρίς, ἢ πείθειν αὐτὴν ἢ τὸ δίκαιον

¹ Ἀπομνημονεύματα IV, 6, 12.

πέφυκε, βιάζεσθαι δ' οὐχ ὄσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἤττον τὴν πατρίδα ;»¹.

Τοιαύτη διὰ βραχέων ἡ πολιτεία τοῦ Σωκράτους, θεωρία ἅμα καὶ πράξις, ἔξοχόν τι ἠθικὸν ὄν, ὑπέρτερον ἐφημέρου γεγονότος ἢ προσωπικῆς συλλήψεως, τὸ ἀρχαιότατον καὶ σοφώτατον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καθὰ ἀποκαλεῖ αὐτὴν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν. Αὕτη δὲ ἡ πολιτεία, ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ καὶ ὑψηλοτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ, ὅπως ἀληθῆς ἢ καὶ ἀξία τοῦ προσρισμοῦ αὐτῆς, ὤφειλε νὰ ἦνε περιορισμένη οὐχὶ ἐντὸς ὠρισμένων γεωγραφικῶν ἢ ἐθνολογικῶν ὁρίων, ἀλλὰ νὰ περιλαμβάνη ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτῆς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Οὕτω κατὰ πρῶτον εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Σωκράτει τὴν γενναίαν ιδέαν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, καθ' ἣν ὁ ἀληθῆς ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει εἰς μίαν μόνον πόλιν, ἢ εἰς ἓν μόνον ἔθνος, ἀλλ' εἰς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Ἐγχειριδίῳ τοῦ Ἐπικτήτου: «Σωκράτης μηδέποτε πρὸς τὸν πυνθνόμενον, ποδαπὸς ἐστίν, εἰπεῖν ὅτι Ἀθηναῖος ἢ Κορίνθιος, ἀλλ' ὅτι κόσμιος» ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει ὡσαύτως: «ὁ δὲ Σωκράτης βέλτιον, οὐκ Ἀθηναῖος οὐδὲ Ἑλλήν, ἀλλὰ κόσμιος εἶναι φήσας». Ἰδέα, ἣτις ἔμελλε βραδύτερον νὰ ριζοβολήσῃ εὐρύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Στωϊκῶν, ἀλλ' ἣτις ἤκιστα κατενοήθη ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, μὴ δυναθέντων νὰ ὑψωθῶσιν ὑπερᾶνω τῶν προλήψεων τῆς ἐποχῆς, θεωρούσης τὸν ξένον ὡς ἐχθρὸν, στερούμενον πάντων τῶν δικαίων καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου².

Τελοῦσα τὸν ἠθικὸν αὐτῆς σκοπὸν ἡ πολιτεία, δεόν νὰ διέπηται ὑπὸ ἀγαθῶν νόμων, νὰ ἔχη δὲ ὄργανα τοῦ σκοποῦ αὐτῆς λειτουργοὺς δοκίμους. Εἰς τὴν νόσον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅποτε πᾶν μειράκιον, διδαχθὲν ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν τὸν ἤττονα λόγον κρείττω ποιεῖν, ὅποτε πᾶς ἰδιώτης ἠξίου νὰ διέπη τὰ τῆς πολιτείας, ὁ Σωκράτης ἐφρόνει ὅτι ὄφειλε νὰ προσενέγκῃ κατάλληλα φάρμακα, συνιστῶν κατ' ἐξοχὴν τὴν πολιτικὴν παιδεύσειν εἰς τοὺς ἀξιοῦντας πολιτεύεσθαι. Ἄν ἡ πολιτεία εἶνε τὸ σοφώτατον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δημιουργημάτων, οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς καὶ οἱ ἱεροφάνται πρέπει νὰ ἦνε οἱ ἄριστοι ἐν τοῖς ἀνθρώποις, δυνάμενοι οὐ μόνον νὰ γινώσκωσι κατὰ θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασκῶσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὴν ἐπιστήμην ταύτην, ἣν βραδύτερον ἔμελλεν ὁ Πλάτων ν' ἀποκαλέσῃ βασιλικήν. Εἶνε ὑποθηκαὶ αἰώνιων ἀληθειῶν, πρακτικῆς πολιτικῆς χρυσᾶ ἔπη, ἅτινα ἕκαστος ὀφείλει νὰ μελετᾷ καὶ νὰ ἔχη ὑπ' ὄψει, ἀξίων νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς πολιτείας, ὅσα ὁ Σωκράτης ἔλεγεν εἰς τινὰ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ νεανίαν, ἀξιοῦντα ὅπως ἀρξῆ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων: «Οὐχ ὄρας ὅτι κιθαριστῶν μὲν καὶ χορευτῶν καὶ ὀρχηστῶν οὐδὲ εἰς ἐπιχειρεῖ ἄρχειν μὴ ἐπιστάμενος, οὐδὲ παλαιστῶν, οὐδὲ παγκρατιαστῶν; ἀλλὰ πάντες ὅσοι τούτων ἄρχουσι, ἔχουσι

¹ Κρίτων 51.

² Hildenbrandt's Geschichte und System der Rechts und Staatsphilosophie I, 88.

δειξαι, ὁπόθεν ταῦτα ἔμαθον, ἐφ' οἷς ἐρεστώσι, τῶν δὲ στρατηγῶν (τῶν διεπόντων τὰ τῆς πολιτείας) οἱ πλείστοι αὐτοσχεδιάζουσιν; . . . ἀλλὰ μὲν τοι οὐδ' ἂν τὸν ἑαυτοῦ ποτε οἶκον καλῶς τις οἰκήσειεν, εἰ μὴ πάντα μὲν εἴσεται, ὧν προσδέεται, πάντων δὲ ἐπιμελόμενος ἐκπληρώσει· ἀλλ' ἐπεὶ ἡ μὲν πόλις ἐκ πλειόνων ἢ μυρίων οἰκιῶν συνέστηκε, χαλεπὸν δὲ ἐστὶν ἅμα τοσούτων οἰκῶν ἐπιμελεῖσθαι, πῶς οὐχ ἓνα, τὸν τοῦ θεοῦ, πρῶτον ἐπειράθης αὐξῆσαι; δέεται δὲ καὶ μὲν τοῦτον δύνη καὶ πλείοσιν ἐπιχειρήσεις, ἓνα δὲ μὴ δυνάμενος ὠφελῆσαι, πῶς ἂν πολλούς γε δυνηθείη; ὥσπερ εἰ τις ἐν τάλαντον μὴ δύναίτο φέρειν, πῶς οὐ φανερόν, ὅτι πλείω γε φέρειν οὐδ' ἐπιχειρητέον αὐτῷ; . . . Εἰ οὖν ἐπιθυμοῖς εὐδοκίμεῖν τε καὶ θαυμάζεσθαι ἐν τῇ πόλει, πειρῶ κατεργάζεσθαι ὡς μάλιστα τὸ εἰδέναι ἃ βούλει πράττειν . . . εὐήθης γάρ ἐστι τὸ οἶεσθαι τὰς μὲν ὀλίγου ἀξίας τέχνας μὴ γίνεσθαι σπουδαίους ἄνευ διδασκάλων ἱκανῶν, τὸ δὲ προεστάναι πόλεως, πάντων ἔργων μέγιστον ὄν, ἀπὸ ταῦτομάτου παραγίγνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις»¹ . . .

Ὁ βίος τοῦ Σωκράτους, ἡ ἐμφάνεια αὐτοῦ καὶ δρᾶσις ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἐν μέσῳ τῶν κριτικωτάτων αὐτῆς στιγμῶν, ἡ δίκη αὐτοῦ καὶ ἡ καταδίκη εἶνε ἐν τῶν τραγικωτάτων, ἀλλὰ καὶ διδακτικωτάτων ἅμα γεγονότων τῆς ἱστορίας. Δὲν εἶνε ἀντικείμενον τοῦ παρόντος ἡ ἔρευνα, ἂν κατὰ τοὺς ὑφισταμένους νόμους, δικαίως ἢ ἀδίκως, κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Προνομιούχον ρηξικέλευθον πνεῦμα, νέους ὑποδειξάν ἠθικοὺς ὀρίζοντας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, εὔρε τὸν Γολγοθᾶν ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς· καὶ δὲν ἦτο οὔτε ὁ πρῶτος, οὔτε ὁ τελευταῖος τῶν μαρτύρων τῆς ιδέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλ' ὅ,τι προσήκει νὰ παρατηρηθῇ ὧδε, πρὸς τελειότεραν κατανόησιν τῶν ἐπομένων, εἶνε ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ δὲν κατεδιώχθη ὁ Ἀθηναῖος πολίτης, ὁ καινὰ δαιμόνια εἰσάγων σοφός, ἀλλ' ἡ δι' αὐτοῦ ἀποκαλυπτομένη ιδέα. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωκράτους ἐξεδήλοῦτο ἤδη ἡ σύγκρουσις δύο ἀντιπάλων δυνάμεων, τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου, ἀφ' ἧς ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ νέα πραγματικὰ τάξις οὐ μόνον ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. «Ἡ εἰμαρμένη αὐτοῦ, λέγει ὁ Ἐγγελοσ, δὲν εἶνε μόνον ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ, ἀτομικὴ ρωμαντικὴ εἰμαρμένη, ἀλλ' ἡ εὐρεῖα ἠθικὴ καὶ τραγικὴ εἰμαρμένη, ἡ τραγωδία τῶν Ἀθηναίων, τῆς Ἑλλάδος ἡ τραγωδία, ἡ ἐν αὐτῷ τελουμένη. Δύο ἀντίθετα δίκαια συγκρούονται ἀλλήλοις, τὸ ἐν συντριβόμενον ἐπὶ τοῦ ἑτέρου· οὕτως ἀπόλλυνται ἀμφοτέρω, ἀλλ' ἀμφοτέρω δικαιολογοῦνται, οὐ μόνον διότι τὸ μὲν εἶνε δίκαιον, τὸ δ' ἕτερον ἀδίκον, ἀλλὰ διότι ἡ μία μὲν δύναμις ἐκπροσωπεῖ τὸ θεῖον δίκαιον, ἡ δ' ἕτέρα τὸ ἐξίσου θεῖον δίκαιον τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης· εἶνε ὁ καρπὸς τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, τουτέστι τοῦ δημιουργικοῦ λόγου, ἡ καθολικὴ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας διὰ τοὺς μέλλοντας χρόνους».²

¹ Ἀπομνημονεύματα III, IV. ² Hegel's Gesch. der Philos. Zw.Theil—103.

Οὕτω, διὰ τῆς τραγικῆς ταύτης καταστροφῆς, ἐνεκαινίζετο νέα περίοδος ἐν τῷ βίῳ, οὐ μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Σωκράτης ἐλάμβανε τὸ κώνειον, ἀλλὰ τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ ἀπεκάλυπτεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νέους, ἀγνώστους τέως κόσμους, οἵτινες τοσοῦτον θαυμασίως ἔμελλον ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου νὰ διατυπωθῶσι διὰ τῶν δύο Διοσκούρων τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος — τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΛΑΤΩΝ

Ἐν τῶν καλλίστων ἔργων τοῦ Ραφαήλου εἶνε ἡ *Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν*, ἀριστούργημα τῆς γραφικῆς, εἰκὼν πλήρης ἐκφράσεως καὶ τεχνικῆς τελειότητος. Ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ὁ καλλιτέχνης ἐζήτησε ν' ἀποτυπώσῃ καὶ νὰ προηγηθῆσιν τοὺς διαφόρους χαρακτῆρας, οὓς προέθετο νὰ ἀπαθανάτισῃ. Ἐκ τούτων ἐξέχουσιν ἰδίῳ ὁ τοῦ Πλάτωνος καὶ ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Γκαίτης, ὅστις εἶδε καὶ ἐθαύμασε τὴν εἰκόνα, οὕτω παρίστησι τὴν διαφορὰν τῶν χαρακτῆρων ἀμφοτέρων τῶν φιλοσόφων. Ἡ τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν κόσμον σχέσις εἶνε ἡ σχέσις μακαρίου πνεύματος, ἀρεσκομένου νὰ φιλοξενηθῆ ἐν αὐτῷ ἐπὶ τινα χρόνον. Τούτου ἕνεκα ἤκιστα φροντίζει νὰ τὸν κατανοήσῃ, διότι προὔποτίθησιν ἤδη αὐτὸν, ἢ νὰ μετακοινώσῃ εἰς αὐτὸν εὐμενῶς ὅ,τι μεθ' ἐαυτοῦ φέρει, τοῦ ὁποίου οὗτος ἔχει χρεῖαν. Εἰσδύει μᾶλλον εἰς τὰ βάθη, ὅπως συμπληρώσῃ αὐτὸν μετὰ τῆς οὐσίας του, ἢ ὅπως ἀνερευνήσῃ αὐτόν. Μετὰ νοσταλγίης τείνει πρὸς τὰ ὑψηλὰ, ὅπως καταστῆ πάλιν κοινωνὸς τῆς καταγωγῆς του. Πᾶν ὅ,τι ἀποφαίνεται, σχετίζεται πρὸς τι αἰωνίως ὄλον, ἀγχθὸν, ἀληθές, καλὸν, τὸ ὁποῖον τείνει νὰ προαγάγῃ καὶ νὰ διεγείρῃ εἰς πάντων τὰ στήθη. Πᾶσα ὑπ' αὐτοῦ ἰδιοποιουμένη μερικὴ ἀνθρωπίνη γνῶσις ἐξατμίζεται ἐν τῇ μεθόδῳ, ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ. — Τούναντίον ὁ Ἀριστοτέλης ἔχει πρὸς τὸν κόσμον, ὅπως ἀρχιτεκτονικός τις ἀνὴρ. Ἀπαξ μόνον θέλει ζῆσαι ἐνταῦθα, τούτου δ' ἕνεκα ὀφείλει νὰ ἐνεργήσῃ καὶ νὰ πλάσῃ. Ἀνερευνᾷ τὸ ἔδαφος, ἀλλὰ κατὰ τοσοῦτον μόνον, ἕως ὅτου εὕρῃ τὸν πυθμέναν. Ἀλλ' ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ κέντρου τῆς γῆς πάντα τὰ ἄλλα εἰσὶν αὐτῷ ἀδιάφορα. Περιβάλλει δι' ἐνὸς τεραστίου κύκλου τὸ οἰκοδόμημά του, προσκομίζει ὕλην ἀπικνυτάχθεν, κκινίζει αὐτήν, ἐπιταρρεύει, ἀνκλιβάζει αὐτήν πρὸς τὰ ὑψηλὰ ἐν εἴδει κανονικῆς πυρκαμίδος, ἐν ᾧ ὁ Πλάτων, ὀβελίσκῳ ἢ μᾶλλον ὀξείᾳ φλογὶ προσόμοιος, ἀναζητεῖ τὸν οὐρανόν¹.

¹ Góthe's Werke.

Διηγείται ὁ Πλάτων ἐν τῷ Φαίδρῳ, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ δὲν ἔζη ἄλλοτε τὸν ταπεινὸν καὶ χαμαιζήλον βίον, ὃν διέγει σήμερον, ἐγκαθειργμένη ἐν τῷ σώματι, οἶονεὶ ἐν εἰρκτῇ· κάτοικος οὐρανίων χωρῶν, ἔζη ἐν κοινωνίᾳ μετὰ θεῶν, ἀλλ' ἡμέραν τινα συρομένη ἐν εἴδει ἄρματος ὑπὸ δύο ἵππων, ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἐτέρου αὐτῶν, ἐξολισθήσασα κατέπεσεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, εὐραῦσα κατοικίαν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι. Ἐνταῦθα διατελεῖ ἀνήσυχος, μετὰ πόθου τείνεται ἀείποτε πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον σφαῖραν, ἀφ' ἧς πάλαι ποτὲ κατέπεσε καὶ ὅπου ἀγνή ἀπὸ πάσης ὑλικῆς ἐπιδράσεως ἔζη, πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ὅς καθαρὰς ἠτένιζεν ἄλλοτε καὶ ἀνεπάφους ἀπὸ πάσης γήινης οὐσίας. Ἐνῶ ἐν τῇ ὑπερκοσμίῳ ἐκείνῃ σφαίρᾳ αἱ ἰδέαι διατελοῦσιν ἐν τῇ αὐτῇ ἀείποτε μορφῇ, αἰώνιοι, ἀμετάβλητοι, τούναντίον ἐνταῦθα αὐταὶ παρουσιάζονται μόνον ὡς φαινόμενα, ἀτελεῖς, εἰδῶλα σκιῶν, οὐδεμίαν ἔχουσαι ἀληθῆ πραγματικότητα. Ταύτας τὰς ἰδέας δὲν δύναται νὰ κατανόησῃ τελείως ὁ ἀνθρώπος διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀφθαλμῶν, οὔτε ν' ἀντιληφθῇ αὐτῶν ἀμέσως, ἢ διὰ τοῦ ὑλικοῦ μόνον κόσμου, ἐν ᾧ αὐταὶ παρουσιάζονται· μόνος ὁ θεὸς κατανοεῖ αὐτάς καὶ ἀντιλαμβάνεται, διότι μόνος αὐτὸς εἶνε πλήρης σοφίας, ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος ἐν μέρει ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας. Διὰ ταύτης τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τείνει νὰ διασπάσῃ τὰ δεσμά του, νὰ πτερυγίσῃ ἀπὸ τῆς σκοτίας τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν αἰώνιον αἰθέρα τῶν ἰδεῶν¹. Ἡ ὑπὸ τοῦ πνεύματος λοιπὸν ἀποκάλυψις τῆς ἰδέας τῶν ὄντων εἶνε ἡ ἀφρηρία καὶ ἡ τάσις τοῦ πλατωνικοῦ συστήματος.

Μόνον ἡ κατανόησις τῆς ἰδέας εἶνε ἡ ἀληθὴς ἐν τῷ κόσμῳ γνῶσις· αὕτη ἡ γνῶσις τῆς ἰδέας εἶνε ἡ κατανόησις τῆς ἀληθείας, διότι ἐκτὸς ταύτης οὐδὲν ἕτερον αἰσθητὸν φαινόμενον ἔχει βεβαίαν ὑπαρξίν· μόνον ἡ ἰδέα ὑφίσταται πράγματι, ἀπολύτως, οὐσία οὔσα αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Ἡ εὐγενεστέρα ἀποστολὴ τῆς ψυχῆς εἶνε ἡ κατανόησις τῶν ἰδεῶν διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ πραγμάτωσις αὐτῶν ἐν τῷ βίῳ. Ὅ,τι ἀναμιμνήσκειται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τοῦ ἀπολεσθέντος κόσμου, τοῦτο ζητεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ ἐν τῇ γήινῃ αὐτῆς διαμονῇ.

Αὗται αἱ νοηταὶ μόνον οὐχὶ δ' ὄραται ἰδέαι², ὧν εἰδῶλα καὶ σκιῶδη ἐκμαγεῖα θεῶνται οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ, εἶνε ἄπειροί· πᾶν γένος καὶ εἶδος ἔχει τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον εἶνε ἡ αἰσθητὴ ἔκφρασις μιᾶς ἰδέας· ὑπάρχουσιν ἰδέαι τῶν ὑλικῶν ἀντικειμένων, ὅπως καὶ τῶν ἠθικῶν ὄντων: ἐπὶ παραδείγματι, ἰδέαι δένδρου καὶ ξύλου, μεγέθους καὶ ὕψους, δικαίου καὶ ἀδίκου κ. τ. λ. Δὲν εἶνε ἐπίσης αἱ ἰδέαι αὐθυπόστατοι, ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων· ἐκάστη ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν ἄλλῃ, ἢ ἐμπεριλαμβάνεται ἐν αὐτῇ· ἐπὶ παραδείγματι, ἡ ἰδέα τοῦ ξύλου ὑπομιμνήσκει τὴν ἰδέαν τοῦ δένδρου, αὕτη πάλιν τὴν τοῦ φυτοῦ, αὕτη δὲ τὴν τοῦ ὄργα-

¹ 245—255.

² Πολιτ. 507. Τὰς δ' ἰδέας νοεῖσθαι μὲν, ὁρᾶσθαι δ' οὐ.

νικοῦ ὄντος, καὶ οὕτω καθεξῆς τὸν ἐμμελῆ τοῦτον τῶν ιδεῶν ὀργανισμόν συλλαμβάνει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατὰ διαδοχικὴν βαθμίδα, ἐν ἧ αἱ κατώτεραι θεωροῦνται ὡς βᾶσις καὶ προϋπόθεσις τῶν ἀνωτέρων. Ἀλλ' αὕτη ἡ διαδοχικὴ τῶν ιδεῶν σειρά ἔχει τὸ τέρμα αὐτῆς, τὸ ὑπέρτατον σημεῖον, ἐν ᾧ κατακορυφοῦται· καὶ τοῦτο τὸ ὑπέρτατον σημεῖον εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ὁ θεός. «Τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν παρέχον τοῖς γινωσκομένοις καὶ τῷ γινώσκοντι τὴν δύναμιν ἀποδιδόν, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθι εἶναι, αἰτίαν δ' ἐπιστήμης οὔσαν καὶ ἀληθείας ὡς γινωσκομένης μὲν διανοοῦ, οὕτω δὲ καλῶν ἀμφοτέρων ὄντων, γνώσεώς τε καὶ ἀληθείας, ἄλλο καὶ κάλλιον ἔτι τούτων ἡγούμενος αὐτὸ ὀρθῶς ἡγήσει· ἐπιστήμην δὲ καὶ ἀλήθειαν, ὡς περ ἐκεῖ φῶς τε καὶ ὄψιν ἡλιοειδῆ μὲν νομίζειν ὀρθόν, ἥλιον δὲ ἡγεῖσθαι οὐκ ὀρθῶς ἔχει, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀγαθοειδῆ μὲν νομίζειν ταῦτ' ἀμφοτέρω ὀρθόν, ἀγαθὸν δὲ ἡγεῖσθαι ὀπότερον αὐτῶν οὐκ ὀρθόν, ἀλλ' ἔτι μειζόνως τιμητέον τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔξιν»¹. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ οὐσία οὔσα τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβεία καὶ δυνάμει ὑπερέχουσα εἶνε τελευταία πασῶν· «καὶ μόγις ὀραῖσθαι, ὀφθεῖτα δὲ συλλογιστέα εἶνε, ὡς ἄρα πᾶσι πάντων αὕτη ὀρθῶν τε καὶ καλῶν αἰτία, ἐν τε ὀρατῷ φῶς καὶ τὸν τούτου κύριον τεκοῦσα, ἐν τε νοητῷ αὕτῃ κυρία ἀλήθειαν καὶ νοῦν παρασχομένη, καὶ ὅτι δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλουσα ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ»².

Αὕτη ἡ ὑπερτάτη τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα, οὗτος ὁ θεός τοῦ Πλάτωνος εἶνε προσωπικός ἢ ἀπρόσωπος; ὑπάρχουσι χωρία τινα, συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς προσωπικοῦ θεοῦ· ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη τῆς προσωπικότητος οὐδαμοῦ ὠρισμένως ἐκφράζεται, μάλλον δὲ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ζωηρὰ καὶ εἰκονικὴ τῆς θεότητος ἔκφρασις, ὡς τῆς ἰδέας τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, καθὰ πράττει πολλάκις ὁ Πλάτων χάριν τοῦ ἐπαγωγοῦ, διὰ μύθων καὶ παραπλησίων εἰκόνων περιβάλλων καὶ διατυπῶν τὰς μεταφυσικὰς αὐτοῦ θεωρίας, ὅπως αὗται καταληπτότεραι καταστῶσιν. «Ἄλλως τε, καθὰ παρατηρεῖ ὁ Zeller², αἱ αὐτῆρὰ ἰδέα τῆς προσωπικότητος ἐλλείπει ἐν γένει παρὰ τῆ ἀρχαιότητι, οὐχὶ δὲ σπανίως ὁ λόγος, ὡς καθολικός παγκόσμιος λόγος, κατανοεῖται ἐπισφαλῶς, μεταξὺ προσωπικοῦ καὶ ἀπροσώπου κυμαινόμενος»³.

Προσωπικός ἢ ἀπρόσωπος ὁ θεός οὗτος εἶνε ἡ ὑπερτάτη τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα, ἀποκαλυπτόμενη καὶ πραγματουμένη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῶν φαινομένων, εἴτε ἐν μέρει, ἐν τῷ ἀτόμῳ, εἴτε καθόλου, ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας λοιπὸν πλατωνικὴ φιλοσοφία οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ἢ συμπέρασμα καὶ ἐφαρμογὴ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τοῦ ἰδεολογικοῦ αὐτοῦ συστήματος· ὁ τοσοῦτον θεῖαν τὴν τοῦ ἀνθρώπου καταγωγὴν παραστήσας φιλόσοφος, ὁ ἀποδεχθεὶς τὴν μερικὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἀπόρροϊαν καὶ μέρος τῆς ψυχῆς

¹ Πολιτ. 509. ² Πολ. 517.

³ Die Philosophie der Griechen τόμ. 1ος. 454. Schwegler's Geschichte der Philosophie.

τοῦ παντός, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ τὸν ἐν τῷ πλανήτῃ τούτῳ κοινωνικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον, ἢ ὡς ἀντίτυπον ἄλλου παρελθόντος βίον, ὡς ἀνάμνησιν. Ἡ ψυχὴ, δεσμῶτις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐδὲν διαλογίζεται ἐν τῇ προσκαίρῳ αὐτῆς κατοικίᾳ, ἢ τὴν κτῆσιν ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ· τοῦτο δὲ τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν, ὃ, περ τοσοῦτον περιπαθῶς ἐπιζητεῖ, εἶνε τῆς ἀρετῆς ἢ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγμάτωσις, ἢ τοῦ δικαίου ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἐξάσκησις. Αὕτη εἶνε ἡ τάσις καὶ ὁ σκοπὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος· καὶ τοῦτο προσπαθεῖ νὰ ἐξάρῃ ἐν τοῖς συγγράμμασί του μετὰ πάσης τῆς διαλεκτικῆς δεινότητος. Τὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν πεποιθήσιν καὶ πίστιν ζητεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς πάντα ἀνθρώπον, καὶ εὐτυχῶς εὐρίσκει ἐξοχὸν πρότυπον τῶν ὑψηλῶν του θεωριῶν τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Σωκράτη. Ἐν αὐτῷ προσωποποιεῖται τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀρετῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· εἶνε ὁ τραγικὸς ἥρωϊς τῆς ιδέας τοῦ καθήκοντος, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν ἔχει ἡ ἀρετὴ ὑπόστασιν. Ὁ ἐνάρετος ἀνὴρ οὐδὲν ὀφείλει νὰ πράξῃ παρὰ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, παρὰ τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζεται ἐν τοῖς κειμένοις νόμοις τῆς πολιτείας. Ἐν τῇ πεποιθήσει περὶ τῆς ἀληθείας τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ Πλάτων βλέπει τὸν ἐνάρετον αὐτοῦ διδάσκαλον πίνοντα τὸ κώνειον, πιστῶς ὑπακούοντα εἰς τὰ ὑπὸ τῆς πολιτείας δεδογμένα. Ἐν τῇ *Ἀπολογία Σωκράτους* καὶ τῷ *Κρίτῳ* ψυχολογικῶς ἀνελίττεται ἡ ιδέα αὕτη τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ὑποταγῆς εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ἔστω καὶ ἀδίκους. Σφοδρὰ πάλη ἀνακινεῖ τὰ στήθη τοῦ φιλοσόφου· νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ἀδίκους ὄντας, ἢ νὰ διαφύγῃ τὸ κράτος αὐτῶν, φεύγων ἀπὸ τῆς πατρίδος του; Ὁ Σωκράτης πράττει τὸ πρῶτον, εἰ καὶ πεπεισμένος, ὅτι τῶν δικαστῶν αὐτοῦ ἡ ἀπόφασις ἦτο ἀδίκος· ἀλλ' ἡ ιδέα τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς, ἡ ιδέα τοῦ καθήκοντος κατισχύει πάσης ἄλλης ἀντιρρήσεως, ἡ δὲ Σωκράτης ὑφίσταται ἐθελουσίως τὴν ποινὴν, λαμβάνων τὸ κώνειον.

Ἡ ἀρετὴ παρὰ Πλάτωνι εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βᾶσις πασῶν τῶν τοῦ ἀνθρώπου ἠθικῶν πράξεων· μόνος ὁ ἐνάρετος εἶνε τέλειος. Ἡ ἀρετὴ εἶνε ἡ ὑπερτάτη τελειότης, ἡ καθιστῶσα ἐναρμόνιον τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου, δι' ἧς συνδέονται ἅπασαι αἱ ἄλλαι ἠθικαὶ αὐτοῦ ιδιότητες εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύνολον. Μόνον ἡ ἐνάρετος ψυχὴ, ὅπως ἡ ἐνάρετος πόλις, εἶνε ἐλευθέρᾳ· τούναντίον, ἔρμαιον καθισταμένη τοῦ πάθους, εἶνε δούλη. Ὡς ἡ πόλις, οὕτω καὶ ἡ ὑπὸ τῶν παθῶν τυραννουμένη ψυχὴ, ἠκιστα ποιήσει ἂν ἂν βουλευθῇ· ὑπὸ δὲ οἴστρου αἰεὶ ἐλομένη, βία ταραχῆς αἰεὶ καὶ μεταμελείας μεσθὴ ἔσται¹. Ἡ ἐνάρετος ψυχὴ εἶνε ὑπερτέρα παντὸς πάθους, ἔχει ἐλευθέρην τὴν βούλησιν. Τοιαύτη οὖσα ἡ ψυχὴ, ἐνάρετος καὶ τελεία, ἐλευθέρως βουλευομένη καὶ πράττουσα, ἔχουσα δὲ πλήρη συνείδησιν τῶν ἑαυτῆς πράξεων, καθίσταται τὸ κέντρον, ἀφ' οὗ ἀπορρέουσι καὶ περὶ ὃ συντρέχουσι πάλιν

¹ Πολ. 577.

ἕτεροι δευτερεύουσαι ἀρεταί, ἐκπροσωποῦσαι διαφόρους δευτερευούσας τοῦ ἀνθρώπου ιδιότητας. Αὗται αἱ ιδιότητες εἶνε τρεῖς: πρώτη τὸ λογιστικόν, ᾧ προσήκει ἀρχεῖν, σοφῶ ὄντι καὶ ἔχοντι τὴν ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ψυχῆς προμήθειαν· δευτέρα τὸ θυμοειδές, ᾧ προσήκει ὑπηκόω εἶναι καὶ ἐνυμμάχῳ τούτου· τρίτη ἡ σωφροσύνη, καὶ αὕτη, ὅπως καὶ τὸ θυμοειδές, ὑποκειμένη εἰς τὸ λογιστικόν, συνωδᾷ τοῖς παραγγέλμασι τοῦ ὁποίου ἀμφοτέραι ἐνεργοῦσι· τετάρτη δὲ τέλος εἶνε ἡ δικαιοσύνη, ἣτις δὲν ἀπορρέει μὴν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῆς ἀρετῆς τῆς ψυχῆς, ὡς αἱ τρεῖς πρῶται, ἀλλ' εἶνε ὁ ἀρμονικὸς αὐτῶν σύνδεσμος καὶ ἡ ἐνότης, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐξασκοῦνται καὶ πραγματοποιοῦνται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Ἐν τῷ Γοργίᾳ ὁ Πλάτων ἀνακηρύττει τέλος ἀπασῶν τῶν πράξεων τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν ταῖς ὀλίγαις ταύταις λέξεσι περιλαμβάνεται ἅπασα ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ διδασκαλία· τοῦτο τὸ ἀγαθὸν πραγματῶν ἐν τῷ βίῳ ὁ ἄνθρωπος τείνει νὰ καταστῇ ἀληθῶς προσόμοιος τῷ θεῷ, τῷ ὄντως ὄντι. Ὁ θεὸς εἶνε τὸ τελειότατον πάντων τῶν ὄντων· οὐδεὶς δ' ἄλλος τρόπος ὑπάρχει διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν θεϊκὴν ταύτην τελειότητα, ἢ νὰ καταστῇ δίκαιος, νὰ πράττῃ τὸ δίκαιον, διότι μόνος ὁ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον πράττων εἶνε τέλειος, μετέχων τῆς ἀπολύτου τοῦ θεοῦ εὐδαιμονίας· αὕτη ἡ ἰδέα τῆς ἠθικῆς τελειότητος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε εἰκότως ἀπόρροια τῆς θεότητος, ὅπως καὶ ἅπασαι αἱ ἕτεροι ἰδέαι. Ὁ δίκαιος ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ᾔῃ ὑπέρτερος πάντων τῶν χαμαιζήλων παθῶν, ἃ διέπυσι μὲν τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀφ' ὧν ἡ ψυχὴ, ὅπως διατελῇ πάντοτε ἀξία τῆς καταγωγῆς τῆς, πρέπει νὰ ᾔῃ ἐλευθέρη. Οὔτε ἀδικούμενος ὀφείλει ν' ἀνταδικῇ ὁ ἄνθρωπος, διότι ἡ ἀδικία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐδέποτε εἶνε ἐπιτετραμμένη, οὐδεμίαν δ' ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπόστασιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου· κατ' οὐδένα λόγον δικαιοῦται ὁ τὴν ἀρετὴν ἐξασκῶν νὰ πράξῃ τὸ κακόν, καὶ ἂν ὑπέστη τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων¹· ὀφείλει δὲ ν' ἀνέχηται μᾶλλον τὴν ἀδικίαν, ἢ ν' ἀνταποδίδῃ αὐτήν· καὶ τοῦτο μὲν εἶνε τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς καθήκον, ἀλλ' ὑψηλότερον ἔτι τυγχάνει ὄν τὸ πάσχειν ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης. Καθὼς συνδέουσι τὸν οὐρανὸν μετὰ τῆς γῆς δεσμοὶ φίλιοι, οὕτως οἱ αὐτοὶ δεσμοὶ συνδέουσι καὶ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν θεόν· καθ' ὅσον λοιπὸν οὗτος κατορθώσῃ, πράττων τὸ ἀγαθόν, νὰ συσφίγξῃ τοὺς δεσμοὺς τούτους, κατὰ τοσοῦτον ἐξομοιοῦται ἔτι μᾶλλον πρὸς τὸ θεῖον.

Δίκαιος ἀνὴρ ἐστίν ὁ τὰ αὐτοῦ πράττων· τοῦτο ἐστὶ τὸ ἰδεῶδες καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ πολιτείᾳ· τούτου ἕνεκα ἡ δικαιοσύνη ὀφείλει νὰ ᾔῃ ἡ ἐποπτεύουσα δύναμις ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου, οὐ περὶ τὴν ἕξω πράξιν τῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τὴν ἐντὸς ὡς ἀληθῶς περὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ, μὴ ἐάσαντα τ' ἀλλότρια πράττειν ἕκαστον ἐν αὐτῷ,

¹ Οὐδὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν, ἐπειδὴ γε οὐδαμῶς δεῖ ἀδικεῖν οὔτε κακῶς πιαεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὅτιοσιν πάσχη ὑπ' αὐτῶν (Κρίτων 156).

μηδὲ πολυπραγμονεῖν πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γένη, ἀλλὰ τῷ ὄντι τὰ οἰκεῖα εὖ θέμενον καὶ ἀρξάντα αὐτὸν αὐτοῦ καὶ κοσμήσαντα καὶ φίλον γενόμενον ἑαυτῷ καὶ ξυναρμόσκαντα τρία ὄντα ὡπερ ὄρους, τρεῖς ἁρμονίας ἀτεχνῶς, νεότης τε καὶ ὑπέρτης καὶ μέσης, καὶ εἰ ἄλλα ἄττα μεταξὺ τυγχάνει ὄντα, πάντα ταῦτα ξυνδήσαντα καὶ παντάπασιν ἓνα γενόμενον ἐκ πολλῶν, σώφρονα καὶ ἡρμωμένον, οὕτω δὴ πράττειν ἤδη, ἐάν τι πράττη ἢ περὶ χρημάτων κτήσιν, ἢ περὶ σώματος θεραπείαν ἢ καὶ πολιτικόν τι ἢ περὶ τὰ ἴδια ξυμβόλαια, ἐν πᾶσι τούτοις ἡγούμενον καὶ ὀνομάζοντα δικαίαν μὲν καὶ καλὴν πράξιν, ἢ ἂν ταύτην τὴν ἔξιν σώζῃ τε καὶ ξυναπεργάζεται, σοφίαν δὲ τὴν ἐπιστατοῦσαν ταύτῃ τῇ πράξει ἐπιστήμην, ἀδίκον δὲ πράξιν, ἢ ἂν ἀεὶ ταύτην λύῃ, ἀμαθίαν δὲ τὴν ταύτη αὖ ἐπιστατοῦσαν δόξαν¹.

Δίκαιον εἶνε πᾶν τὸ συνωδᾶ τοῖς ἐπιτάγμασι τῆς δικαιοσύνης γινόμενον καὶ πραττόμενον. Αὕτη ἢ περὶ δικαίου θεωρία τοῦ φιλοσόφου, ἢ σκοπὸν ἔχουσα τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἀρετῆς, ἣτις εἶνε ὑγεία καὶ κάλλος καὶ εὐεξία τῆς ψυχῆς τῆς πολιτείας καὶ τοῦ πολίτου, εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βᾶσις τῆς πολιτικῆς τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφίας, διότι μόνος ὁ δίκαιος καὶ ἐνάρητος ἀνὴρ δύναται νὰ πραγμάτωσιν τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας.

Τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ θεωρίας διέτπειρεν ὁ Πλάτων ἐν πολλοῖς μὲν τῶν διαλόγων του, ἰδίως δὲ ἐν τῇ *Πολιτεία*, τοῖς *Νόμοις*, τῷ *Πολιτικῷ* καὶ τῷ ἀτελεῖ ἑναπομείναντι *Κριτία*. Ἀλλὰ τὰς καθόλου τάσεις τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ιδέας, ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον καὶ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ὄψιν, ὡς σύστημα καὶ ὡς σύνολον, ἀπεικονίζουσιν ἡ *Πολιτεία* καὶ οἱ *Νόμοι*, ὧν εὐρυτέρα ἔρευνα καὶ ἀνάλυσις πρόκειται ὧδε ::

Π Ο Λ Ι Τ Ε Ι Α

«Ἐπεὶ γῆς γε οὐδαμῶς οἶμαι αὐτὴν εἶναι· ἀλλ' ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὄρα, καὶ ὄρωντι, ἑαυτὸν κατοικίσειν· διαφέρει δὲ οὐδὲν εἴτε που ἔστιν, εἴτε ἔσται· τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν (ὁ φιλόσοφος), ἄλλης δὲ οὐδεμιᾶς»².

Ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις στίχοις περιλαμβάνεται ἅπασα ἡ κριτικὴ τῆς Πολιτείας, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Πλάτωνος καὶ ὁ σκοπὸς καὶ αἱ τάσεις αὐτοῦ, φανταζομένου καὶ κατασκευάζοντος ἐκ τοῦ προτέρου τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ οἰκοδόμημα· σπανίως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπεπειράθη τολμηροτέραν πτῆσιν ἐν ταῖς κοινωνικοῖς καὶ πολιτικοῖς αὐτοῦ ὄνειροπολήμασιν, ὅσον ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα διὰ τοῦ Πλάτωνος· εἶνε ἰδεῶδες ἡ Πολιτεία ἐν τῇ τελείᾳ αὐτοῦ ἐννοίᾳ, ἀλλ' ἰδεῶδες ὑπερβαῖνον πᾶν πραγματικότητος ὄριον, μεταβαλλόμενον εἰς χίμαιραν, ἢ δὲ πολιτικὴ ἐπι-

¹ Πολιτ. 443. ² Πολ. 592.